

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника

Юридичний інститут

Матеріали

Міжнародної науково-практичної
конференції,

присвяченої 70-річчю Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Правова політика
Української держави

Том 2

19-20 лютого 2010 року

Івано-Франківськ

27. Уголовный кодекс Испании. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
28. Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД "Зерцало-М 2001. – 144 с.
29. Уголовный кодекс Дании. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230с.

Гусар Л.В.

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
асистент кафедри кримінального права і криміналістики, канд.
юрид. наук

Кримінологічна обумовленість інституту необхідної оборони

При розгляді питання про проблеми і шляхи удосконалення кримінально-правової регламентації необхідної оборони належить з'ясувати, що саме викликає практичну реалізацію громадянами цього права і як це лише визначається у судовій практиці. Багато аспектів необхідної оборони все ще залишаються гостро дискусійними і вимагають подальших фундаментальних досліджень. Із погляду теорії та практики кримінологічний аспект реалізації необхідної оборони є малодослідженим.

Відповідно до форми статистичної звітності № 7 кількість засуджених осіб по ст.ст. 118, 124 КК України за 2003-2006 рр. має такий вигляд [1, с. 1]:

Таблиця 1.

Стаття	2003	2004	2005	2006
118	131	136	140	148
124	190	197	210	216

Повні дані наведені бути не можуть, оскільки статистика злочинності не передбачає, незважаючи на кількаразові на цей рахунок пропозиції, спеціального обліку випадків необхідної оборони – вони включаються в загальний показник закриття справ за відсутністю у діянні складу злочину (п. 2 ст. 6 Кримінально-процесуального кодексу України), а вирок, ухвалений на підставі норми про необхідну оборону, входить до загальної цифри виправдовувальних вироків. Із числа вивчених 65 справ цієї категорії лише по 7,6% справ діяння були кваліфіковані як перевищення меж необхідної оборони (ст. 118 чи ст. 124 Кримінального кодексу України [2]), по інших 92,4% справ застосований закон, як правило, про тяжкий злочин. У кримінальних справах, розглянутих судами, не залишилося жодного випадку застосування ст. 118, 124 КК України, а більшість справ, за якими слідством застосовані норми про перевищення меж необхідної оборони, підлягає закриттю відповідно до ст. 36 КК України, тобто за відсутністю складу злочину в діях того, хто обороняється. Очевидно, в наявності справа з низькою якістю діяльності органів досудового слідства. Слід зазначити виняткову важливість кримінально-правової оцінки події, що мала місце, від якої залежить визнання вчиненого суспільно небезпечним чи суспільно допустимим, або оцінки злочину як тяжкого чи вчиненого за істотних пом'якшуючих обставин. Мабуть, не варто багато говорити про значну шкідливість, заподіяну подібного "практикою", – як у загальносоціальному плані, так і в плані грубого порушення прав і свобод конкретних

людей. Така практика суперечить не тільки праву, але і не погоджується із суспільною думкою й уявленнями людей про справедливість. Так, численні дослідження встановили, що в масовій свідомості поширені стійкі уявлення про широкий розмах злочинності та її постійне зростання. За результатами соціологічного опитування, умовна структура небезпек у соціальній сфері виглядає так: 1) 30% – бояться стати безробітними; 2) 27% – бояться стати жертвою злочину; 3) 26% – бояться захворіти небезпечною хворобою; 4) 17% – бояться інших факторів [3, с.127]. В основу побудови даних дослідження покладено результати опитувань різних верств населення. У соціологічних дослідженнях узяли участь понад 200 осіб – представників основних демографічних і соціально-професійних груп населення. У 2003–2006 рр. рівень тривоги опитаних громадян за свою безпеку від злочинних посягань залишався досить високим. І якщо взяти до уваги, що ще в 46% респондентів криміногенна обстановка викликає значне занепокоєння, то можна стверджувати, що 91% опитаних почувалися невпевнено, бояться за своє життя і життя своїх близьких. І тільки в 10% населення криміногенна обстановка не викликає тривоги. За результатами опитування, від злочинів, від яких громадяни не почували себе в безпеці, можна подати в такому порядку: 1) грабежі і розбої; 2) хуліганство; 3) тілесні ушкодження; 4) вбивства; 5) інші злочини. 71,5% опитаних у 2003–2006 рр. указали, що не почували себе в безпеці від злочинних посягань, відчували тривогу, занепокоєння. У першу чергу людей хвилює їхня особиста безпека і безпека близьких людей. Майже на тому ж рівні – побоювання за збереження свого майна. Існує ряд об'єктивних факторів, що пояснюють результати соціологічних досліджень рівня тривоги громадян, до яких можна віднести такі: 1) накопичення у власників великих і середніх капіталів, що привертають увагу криміналітету; 2) слабкість державної влади, неадекватність правоохоронної системи належним чином забезпечити захист громадян; 3) хронічна нестача грошових та інших матеріальних коштів для надійного державного захисту громадян у досліджуваній період; 4) випереджальне зростання "професіоналізму" злочинних груп і організованої злочинності, що збагачуються за рахунок беззаконня та правової безпорадності громадян. На цьому фоні більш рельєфно виглядають проблеми реалізації інституту необхідної оборони, розв'язання яких визначається такими аргументами: 1) мала активність громадян у пошуках ефективних заходів самозахисту, відсутність якісної інформації про конкретні законні методи самозахисту в різних сферах юридичної діяльності; 2) частий "перехід" самозахисту у протиправну поведінку; 3) наявність ряду "дефектів" правосвідомості щодо сутності, цілей і меж необхідної оборони.

Під час вивчення кримінальних справ, розглянутих судами в 2003–2006 рр., було звернуто увагу насамперед на з'ясування залежності між змістом закону про необхідну оборону та його реалізацією. Встановлено, що помилки при кваліфікації пояснюються в основному ігноруванням слідчими органами причин виникнення подій, ролі тієї чи іншої сторони у їхньому розвитку, наявних показів учасників процесу і т.ін. Майже у половині вивчених справ адвокати вказували на наявні ознаки "напад-захист". Проте й у таких випадках питання про необхідну оборону не обговорювалися, незважаючи на наявність безпосередніх причин. Було з'ясовано також, що існувало чимало підстав для втручання прокурорів у кримінально-

правову оцінку дій осіб, які притягнені до кримінальної відповідальності. Виявилось, що майже у 38% справ стороною, яка оборонялася, були жінки. Не потрібно доводити, що їх можливості по відбиттю злочинних посягань набагато менші, ніж у чоловіків. Проте не зустрічалось жодного випадку, коли сам по собі факт оборони жінки від нападу чоловіка був зафіксований у слідчому документі, а застосування зброї – визнано вимушеним. Стан необхідної оборони у поведінці жінки фіксувався, проте на загальних підставах, без усіякої зняжки на їх фізичні можливості по відбиттю посягань. Отже, аналіз кримінальних справ досліджуваної категорії дозволяє зробити висновок, що суди, які розглядають справи по першій інстанції, звичайно застосовують положення про перевищення меж необхідної оборони, коли недостатньо доказів винності особи у більш тяжкому злочині. Справи цієї категорії є специфічними, тому що встановлення вини ускладнюється таким: потерпілий нерідко від отриманих ушкоджень помирає, очевидців злочину, як правило, немає, а є лише покази підсудного про обставини вчинення злочину, у вірогідності яких у суду залишаються серйозні сумніви і він воліє не виправдовувати останнього, а засудити по статті, що передбачає пом'якшену відповідальність.

1. Форма статистичної звітності № 7 затверджена наказом Верховного Суду і Державної судової адміністрації України – 11.06.2004 р. – № 87. – Іс.
2. Кримінальний кодекс України // Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України. Кримінально-виконавчий кодекс України. – К.: Істина, 2004. – 440 с.
3. Моловапов В.С. Власність – важливий принцип діяльності прокуратури / В.С. Моловапов // Вісник Прокуратури. – № 1. – 2003 р. – С. 126-128.

Загурський О.Б.

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент